

Voksenåsens tilkomst

Mötesplats för kontakter och kunskap

I det befriade Norge väcktes tidigt efter krigsslutet en idé om att till Sverige överlämna en "nasjonalgave" som tack för hjälpen under ockupationen. Först 1960 förverkligades dock förslaget genom invigningen av ett konferens- och kulturhotell på Voksenåsen ovanför Holmenkollen i Oslo. Ursprungligen fick anläggningen namnet Svenskehjemmet Voksenåsen.

Nationalgåvan blev en enastående skapelse. De nytexaminerade och då ännu helt okända arkitekterna Hans-Kjell Larsen och Terje Thorstensen lyckades med sin vision att skapa harmoni med den omgivande fjällterrängen. Nordmarkas natur släpps in i låga byggnader i vit tegelsten genom panoramafönster som ger en fantastisk utsikt, med sin placering 501 meter över huvudstaden och Oslofjorden.

Arkitekterna inspirerades av den tidiga 1950-talsarkitekturen, som i sin tur har rötterna i 1930-talets funktionalism. Larsen och Thorstensen ville att huset skulle ha en tydlig prägel av den tid som nationalgåvan överlämnades i. Att det blev så var inte givet från början. Då den svensk-norska juryn hade sitt avgörande möte 1956 var det nästan mangrann uppslutning för ett nationalromantiskt bidrag med allmogektiga byggnader. En svensk medlem i juryn, professor och arkitekt Sven Markelius, lyckades dock under mötet övertyga de övriga om det som blev dagens anläggning. Som så ofta i historien är det enskilda människor som avgör händelseförloppet.

Den moderna anläggningen överlämnades den 2 oktober 1960 av Norges dåvarande statsminister Einar Gerhardsen. Mottagare var hans svenske kollega Tage Erlander – en viktig nyckelperson för hjemmefronten och polistrupperna under krigsåren. Vid den högtidliga ceremonin framhöll Gerhardsen att "Nordmarka er for oss et fredet og herlig sted. Et slikt lite stykke av Nordmarka var det beste vi syntes vi kunne gi dere". Statsminister Erlander framhöll i tacktalet Voksenåsen som ett "åndligt kraftcentrum" med ungdom som särskilt viktig målgrupp i programutbudet.

En lång startsträcka 1945 – 1960

Initiativet genomfördes i flera etapper under en utdragen startsträcka sedan idén omnämns första gången i Nasjonalhjelpens styrelse redan sommaren 1945. En av ledamöterna var Henry N. Bache, generalsekreterare i norska Foreningen Norden. Han var inte ensam som fadder. En annan framträdande personlighet var disponent Aage Biering, som under ockupationen fungerat som en av motståndsrörelsens främsta finansörer med omfattande affärer i Sverige som täckmantel. Mot slutet av kriget måste han hoppa av i Stockholm sedan Gestapo upptäckt hans verkliga roll. Andra intressenter var bl.a. norska LO:s ordförande Konrad Nordahl och skeppsredaren Sigurd Herlofsen.

Dessa personer fick stöd av bl.a. dåvarande industriministern Lars Evensen, tidigare LO-sekreterare, som också måst fly till Sverige under kriget och arbetat som chef för norska flyktingkontoret i Stockholm. Det var dock svårare än väntat att lotsa

projektet genom Stortinget, enligt LO-ordföranden Nordahl. En ”bromskloss” var högerledaren C.J. Hambro, tidigare stortingspresident, som dock lät sig övertalas av dåvarande statsministern Oscar Torp. Denne hade varit försvarsminister under kriget och engagerad i uppbyggnaden av polistrupperna i Sverige.

En annan betydelsefull person i maktens korridorer var Birger Bergesen. Han hade arbetat i exilregeringens Forsyningsdepartement i London under kriget och varit ambassadör i Stockholm 1947 – 1953. När Voksenåsen diskuterades i norska regeringskansliet var Bergesen undervisningsminister. Han var väl förtrogen med projektet eftersom Bache och Bjerling uppvaktade honom i Stockholm redan 1950.

Överraskning för Tage Erlander

Efter ett stortingsbeslut om att staten skulle bekosta merparten av projektet manifesterades detta genom att norska och svenska flaggorna hissades vid tomten till Voksenåsen 9 maj 1955. Statsminister Einar Gerhardsen överlämnade då gåvobrevet till Tage Erlander och utrikesminister Östen Undén, som båda var i Oslo denna dag för ett sedan länge inbokat möte, och blev totalt överraskade. Tidpunkten var dock inte vald av en slump. Ett halvt sekel tidigare hade unionen mellan brödrafolken blivit upplöst på fredlig väg. Bara tio år hade gått sedan Norge återvunnit friheten efter ockupationen.

Förebild för nationalgåvan till Sverige var anläggningen Lysebu, som 1947 hade överlämnats till Danmark som tack för Danskehjelpen under ockupationen. Lysebu, som till stor del finansierades genom en insamling, är beläget bara 15 minuters promenad från Voksenåsen. Pressen använde under planeringen begreppet ”Sveabu” med anspelning på Lysebu. Den anläggningen drivs alltsedan öppnandet av Fondet för dansk-norsk samarbete.

Det var inte givet att just Voksenåsen skulle bli nationalgåva. Under förberedelserna diskuterades flera andra platser som dock förkastades. Ett projekt var att bygga en svensk ferieby i Trysil i gränsfylket Hedmark och ett annat att köpa pampiga Høsbjør Hotell i Hamar. Ett alternativ var att tomten Langsethaugen vid Lillehammer, som Svenska Norgehjelpen hade köpt under kriget och överlämnat till Nasjonalhjelpen, skulle ställas till disposition.

Marken vid Voksenåsen disponerades av norska försvaret och att använda just den för en manifestation till Sverige kom från Nils Handal, industriminister i Torps regering och senare försvarsminister i Gerhardens regering. Slutligen hamnade således de två nationalgåvorna på samma ”kolle”, Voksenkollen, i Nordmarka.

Magnifik uppställning vid invigning

Efter många om och men var Voksenåsen färdigbyggt och invigdes 2 oktober 1960 i strålande sol. Gerhardsen och Erlander var åter på plats, denna gång tillsammans med kungarna Olav V och Gustaf VI Adolf. Frågan är om det vid något annat tillfälle under efterkrigsåren varit en sådan bred uppställning av personligheter som varit centrala i motstånds- och opinionsarbetet under ockupationen. Från svenskt kulturliv och media kom bl.a. Eyvind Johnson, Ture Nerman, Harald Wigforss, Anders Yngve Pers och Torgny Segerstedts dotter Ingrid Segerstedt-Wiberg.

Inbjudna var också svenska medhjälpare till hemmefronten, som under ockupationen betraktats som suspekta av Säpo och överordnade chefer. Exempelvis kurirerna Gustav Zackrisson och Eric "Napoleon" Carlsson vilka opererade i gränsbygder i nordvästra Dalarna, samt tullmannen Fritz Olsson, som hjälpt flyktingar över Iddefjorden, gräns mellan Norge och Sverige i norra Bohuslän, och samtidigt varit agent för både de norska och svenska militära underrättelsetjänsterna.

Utöver den åtråvärda och värdefulla tomten på drygt tre hektar bestod nationalgåvan av ett fullt möblerat konferenshotell med 48 dubbelrum och matsal för 100 gäster. Kostnaden uppgick 1960 till cirka 5,8 miljoner norska kronor, varav staten bidrog med 2,4 miljoner, Oslo kommun med 775 000 kronor och övriga – företag, organisationer och enskilda – med närmare 2,2 miljoner kronor. Det var vid denna tid långt före "oljeboomen" mycket pengar för Norge och motsvarade i dagens valuta nästan 70 miljoner norska kronor.

Jämfört med Lysebu blev insamlingen av privata medel till Voksenåsen svårare. Den underliggande känslan av svek och storsvenskhet under kriget pyrde alltjämt hos delar av befolkningen i Norge. Detta påtalades också av det socialdemokratiska partiorganet i Oslo, Arbeiderbladet, som erinrade vid invigningen om tidigare norsk-svenska krig, den impopulära unionen och svenskhatet under andra världskriget. Detta till trots, konkluderar tidningen med följande: "Voksenåsen står der som et symbol på at alle misstemninger er ute av verden. To folk møtes på like fot i en svensk-norsk samhörighet."

En nationalgåva exklusiv och unik

Dock var inte alla problem ur världen i och med invigningen 1960, snarare tvärtom. I den norska nationalgåvan till Sverige fanns en inbyggd målkonflikt mellan ideologi och lönsamhet, mellan det högtidliga syftet med Voksenåsen som kunskaps- och kontaktförmedlare och de ekonomiska realiteterna att få en hotell- och konferensanläggning att bli ekonomiskt bärkraftig.

Det är något extraordinärt att överlämna och mottaga en nationalgåva. Voksenåsen är unikt i ordets rätta betydelse och Sverige har inte någon annan motsvarande nationalgåva. I det svensk-finländska samarbetet finns Hanaholmen utanför Helsingfors, en anläggning som står till förfogande för Kulturfonden för Sverige och Finland, men ägs av finska staten. Det är en väsentlig skillnad jämförd med Voksenåsen som är överlämnad som en gåva till Sverige och ägs av svenska staten.

Ordet nationalgåva har en stark laddning. Det gestaltar ansträngningar av ett helt land för att manifesteras uppskattning över ett annat lands uppoffringar. För mottagaren medför gåvan tveklöst förpliktelser som är särskilt angelägna att uppfylla. Resultatet blir ett mått på mottagarens uppskattning och förståelse inför gåvans historiska betydelse. En nationalgåva är därmed inte vilken anläggning som helst, den binder samman två länder.

Segerstedt, Folke Bernadotte och ”Revolver-Harry”

Under de första 15 åren ansvarade Svensk-norska samarbetsfonden för verksamheten vid Voksenåsen. Sammantaget har olika ägarskap och förvaltningsformer prövats under drygt ett halvsekel. Den nuvarande ordningen är ett av svenska staten helägt norskt aktiebolag med Statens fastighetsverk som förvaltare.

I dag är anläggningen fördubblad i jämförelse med utgångsläget 1960 genom ett antal om- och tillbyggnader där stor hänsyn tagits till arkitekternas ursprungliga intentioner och visioner. Verksamheten har idag funnit sin organisation och bedrivs som ett professionellt och attraktivt konferenshotell, med den unika profilen som en mötesplats för svensk-norska arrangemang.

Tre byster påminner också besökare om Voksenåsens förankring i norsk-svensk samtidshistoria under ockupationen och att detta gemensamma arv hålls levande även för framtida generationer. Tidigt på plats var byster av Torgny Segerstedt, som personifierar kritik mot Sveriges anpassning till nazityska krav, och Folke Bernadotte som organiserade räddningsexpeditionerna med vita bussarna i krigets slutskede.

Den tredje bysten av ”Revolver-Harry” Söderman avtäcktes 2006 i samband med ett seminarium på temat den ”Den glömda armén” – rustningen av norska polistrupper i Sverige 1943-1945. Högtidstalet hölls av Astrid Nøklebye Heiberg, professor emerita och tidigare stortingsrepresentant och statsråd i borgerliga regeringar. Familjen flydde till Sverige under ockupationen och Astrid gick i skola i småländska Öreryd, en plats där det fanns olika norska verksamheter och där hennes far var lägerchef.

Voksenåsens verksamhet kan än idag bäst sammanfattas med en rubrik i Norges Handels- och Sjøfartstidende vid invigningen 1960: ”Til takk før fortiden – til nytte for fremtiden.”

Text från boken Norges tack av Anders Johansson och Mats Wallenius